

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مسئولیت مدنی سبب مجمل

تألیف و گردآوری:  
بهنام تلخابی

۲۲۷۴۷۴۲

|                         |                                                                                                                                                                                                      |
|-------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| سرشناسه                 | : تلخایی، بهنام، ۱۳۶۴-                                                                                                                                                                               |
| عنوان و نام پدیدآور     | : مسئولیت مدنی سبب مجمل/ تالیف و گردآوری بهنام تلخایی.                                                                                                                                               |
| مشخصات نشر              | : تهران: موسسه آموزشی تألیفی ارشدان، ۱۴۰۰.                                                                                                                                                           |
| مشخصات ظاهری            | : ۱۰۶ ص.                                                                                                                                                                                             |
| شابک                    | : ۹۷۸-۶۲۲-۰۸-۲۴۹۸-۵                                                                                                                                                                                  |
| وضعیت فهرست نویسی       | : فیپا                                                                                                                                                                                               |
| یادداشت                 | : کتابنامه: ص. [۱۰۹] - ۱۰۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.                                                                                                                                                  |
| موضوع                   | : تسبیب (حقوق جزا) -- ایران<br>Causation (Criminal law) – Iran<br>تسبیب (فقه)<br>*Causation (Islamic law)<br>تأمین خسارت – ایران<br>Indemnity – Iran<br>تامین خسارت (فقه)<br>Indemnity (Islamic law) |
| رده بندی کنگره          | : KMHT۳۸۵۱                                                                                                                                                                                           |
| رده بندی دیویی          | : ۳۴۷/۵۵۰۴                                                                                                                                                                                           |
| شماره کتابشناسی ملی     | : ۸۲۲۹۴۷۹                                                                                                                                                                                            |
| اطلاعات رکورد کتابشناسی | : فیپا                                                                                                                                                                                               |

www.ketab.ir  
ارشدان

مؤسسه آموزشی تألیفی ارشدان

- |                        |                                      |
|------------------------|--------------------------------------|
| نام کتاب:              | مسئولیت مدنی سبب مجمل                |
| تألیف و گردآوری:       | بهنام تلخایی                         |
| ناشر:                  | آموزشی تألیفی ارشدان                 |
| ویرایش:                | اول                                  |
| نوبت چاپ:              | اول ۱۴۰۰                             |
| حروفچینی و صفحه آرایی: | www.irantypist.com                   |
| طراح و گرافست:         | www.irantypist.com                   |
| شابک:                  | ۹۷۸-۶۲۲-۰۸-۲۴۹۸-۵                    |
| شمارگان:               | ۱۰۰۰                                 |
| مرکز خرید آنلاین:      | www.arshadan.com<br>www.arshadan.net |
| مرکز پخش و توزیع:      | ۰۲۱۴۷۶۲۵۵۰۰                          |
| قیمت:                  | ۶۰۰۰۰ تومان                          |

پیشگفتار ناشر:

به نام ایزد دانا که آغاز و انجام از آن اوست

هرگز دل من ز علم محروم نشد      کم ماند زاسرار که مفهوم نشد  
اکنون که به چشم عقل در می‌نگرم      معلوم شد که هیچ معلوم نشد

ای دانای بی‌همتا، ای بخشندehایی که ناخواسته عطا فرمایی و هر نیازمندی را به عدالت بی‌نیاز گردانی، مگر اینکه نالایق باشد و آن عنایت را به بازگونه از دست دهد. در عرصه پیشرفت تکنولوژی در هزاره سوم، هنوز نیاز بر مطالعه کتاب در کنار استفاده از منابع کامپیوتری و اینترنت احساس می‌شود. از این بابت خوشحالیم که می‌توانیم در جهت اعتلای علم، دانش و فرهنگ کشور قدمی هر چند کوچک برداریم.

و من الله التوفیق

دکتر شمس‌الدین یوسفیان

مدیر مسئول انتشارات ارشدان

## پیشگفتار مولف:

مسئولیت مدنی و ضمان قهری از مباحثی است که قلمرو بسیار وسیعی دارد و مسائل مختلفی در آن مطرح میشود. زیر مجموعه گسترده این مبحث، زمینه مناسبی برای تحقیقات حقوقی محسوب می‌گردد؛ بویژه آنکه پاره ای از مسائل مندرج در این عنوان، که دارای مصادیق خارجی و مبتلا به نیز می‌باشند، تاکنون در منابع حقوقی، و حتی فقهی، اصلاً مطرح نشده یا در سطح بسیار محدود بررسی گردیده‌اند.

یکی از سرفصل‌های ضمان قهری قاعده اتلاف یا ضمان ناشی از اتلاف می‌باشد. بررسی حکم ناشی از اتلاف منوط به تفکیک صورت‌های مختلفی است که قابل فرض می‌باشد و فقها و نیز حقوقدانان با اتخاذ همین روش به تفصیل به بررسی مسائل گوناگون مربوط به قاعده اتلاف پرداخته‌اند. یکی از صورت‌های مذکور وضعیتی است که مباشر و سبب در ایجاد ضرر مشارکت داشته باشند. با این حال، این همکاری دوسویه تنها یکی از فرض‌های قابل تحقیق است.

## فهرست مطالب

|                                                          |    |
|----------------------------------------------------------|----|
| مقدمه.....                                               | ۱۳ |
| فصل اول: کلیات و مفاهیم.....                             | ۱۵ |
| ۱-۱- تاریخچه مسئولیت مدنی سبب مجمل.....                  | ۱۶ |
| ۲-۱- مفاهیم.....                                         | ۱۷ |
| ۱-۲-۱- مسئولیت مدنی.....                                 | ۱۸ |
| ۲-۲-۱- سبب.....                                          | ۲۰ |
| الف) شرط.....                                            | ۲۲ |
| ب) علت.....                                              | ۲۳ |
| ۳-۲-۱- علم اجمالی.....                                   | ۲۶ |
| ۴-۲-۱- سبب مجمل.....                                     | ۲۷ |
| ۳-۱- ارکان مسئولیت مدنی.....                             | ۲۷ |
| ۱-۳-۱- وجود ضرر.....                                     | ۲۸ |
| ۱-۱-۳-۱- ضرر.....                                        | ۲۸ |
| ۲-۱-۳-۱- انواع ضرر.....                                  | ۲۹ |
| الف) ضرر مادی.....                                       | ۳۰ |
| ب) ضرر معنوی.....                                        | ۳۰ |
| ج) ضرر بدنی.....                                         | ۳۲ |
| ۳-۱-۳-۱- ویژگی‌های ضرر قابل مطالبه.....                  | ۳۲ |
| ۲-۳-۱- ارتکاب فعل زیان‌بار.....                          | ۳۴ |
| ۳-۳-۱- رابطه سببیت.....                                  | ۳۵ |
| فصل دوم: کلیات مسئولیت مدنی.....                         | ۳۷ |
| ۱-۲- مبانی مسئولیت مدنی در حقوق موضوعه و فقه اسلامی..... | ۳۸ |
| ۱-۱-۲- نظریه تقصیر.....                                  | ۳۸ |
| ۲-۱-۲- نظریه خطر.....                                    | ۳۹ |
| ۳-۱-۲- نظریه مختلط.....                                  | ۴۰ |
| ۴-۱-۲- نظریه تضمین حق.....                               | ۴۱ |

|    |                                                 |
|----|-------------------------------------------------|
| ۴۳ | ۲-۲- مبانی مسؤولیت مدنی سبب مجمل                |
| ۴۴ | ۲-۲-۱- مبانی فقهی مسؤولیت مدنی سبب مجمل         |
| ۴۴ | ۲-۲-۱-۱- نظریه لا ضرر                           |
| ۴۶ | ۲-۲-۱-۲- نظریه اتلاف                            |
| ۴۸ | ۲-۲-۱-۳- نظریه تسبیب                            |
| ۴۹ | ۲-۲-۲- مبانی حقوقی مسؤولیت مدنی سبب مجمل        |
| ۴۹ | ۲-۲-۲-۱- اماره مسؤولیت                          |
| ۵۰ | ۲-۲-۲-۲- شخصیت حقوقی                            |
| ۵۲ | ۲-۲-۲-۳- تقصیر گروهی                            |
| ۵۴ | ۲-۳- شروط مسؤولیت مدنی سبب مجمل                 |
| ۵۴ | ۲-۳-۱- وجود علم اجمالی                          |
| ۵۷ | ۲-۳-۲- محصوره بودن شبهه                         |
| ۵۷ | الف) رجوع به عرف                                |
| ۵۸ | ب) سهولت و دشواری شمارش اطراف شبهه در کوتاه مدت |
| ۵۸ | ج) مصلحت و حرمان در رعایت احتیاط                |
| ۵۸ | د) احتمال عقلایی بودن عقاب                      |
| ۵۹ | ۲-۳-۳- اقدام همزمان عاملین زیان                 |
| ۶۰ | ۲-۳-۴- مقصر نبودن زیان دیده                     |
| ۶۳ | فصل سوم: وضعیت مسئولیت در سبب مجمل              |
| ۶۴ | ۳-۱- تخییر قاضی                                 |
| ۶۷ | ۳-۲- قاعده قرعه                                 |
| ۶۷ | ۳-۲-۱- چگونگی قرعه                              |
| ۶۸ | ۳-۲-۲- مجرای قرعه                               |
| ۶۹ | ۳-۲-۳- ماهیت قرعه                               |
| ۶۹ | ۳-۲-۴- تعارض قرعه با ادله، امارت و اصول         |
| ۷۰ | ۳-۲-۵- ادله حجیت قرعه                           |
| ۷۰ | ۳-۲-۵-۱- بنای عقلا                              |
| ۷۱ | ۳-۲-۵-۲- آیات قرآن                              |
| ۷۱ | ۳-۲-۵-۳- روایات                                 |

|    |                                                      |
|----|------------------------------------------------------|
| ۷۱ | الف) روایات عام .....                                |
| ۷۲ | ب) روایات خاص .....                                  |
| ۷۳ | ۳-۲-۵-۴- اجماع .....                                 |
| ۷۳ | ۳-۲-۶- استناد به قاعده قرعه در سبب مجمل .....        |
| ۷۶ | ۳-۳- پرداخت از بیت المال .....                       |
| ۷۹ | ۳-۴- توزیع خسارت .....                               |
| ۷۹ | ۳-۴-۱- چگونگی قاعده .....                            |
| ۷۹ | ۳-۴-۲- ادله حجیت قاعده عدل و انصاف .....             |
| ۸۰ | ۳-۴-۱-۲- روایات .....                                |
| ۸۰ | ۳-۴-۲-۲- اقتضای جمع بین دو حق .....                  |
| ۸۱ | ۳-۴-۳- مصادیقی از قاعده عدل و انصاف .....            |
| ۸۱ | الف) مالکیت مجمل .....                               |
| ۸۱ | ب) قاتل مجمل .....                                   |
| ۸۲ | ج) مال مجمل .....                                    |
| ۸۲ | ۳-۴-۴- استناد به قاعده عدل و انصاف در سبب مجمل ..... |
| ۸۴ | ۳-۴-۵- نحوه تقسیم مسؤولیت .....                      |
| ۸۵ | ۳-۴-۵-۱- مسؤولیت تضامنی .....                        |
| ۸۷ | ۳-۴-۵-۲- مسؤولیت به تساوی .....                      |
| ۸۸ | ۳-۵- راهکار قانون مجازات اسلامی .....                |
| ۹۱ | ۳-۶- دیدگاه مرجع .....                               |
| ۹۵ | نتیجه‌گیری و پیشنهاد .....                           |
| ۹۹ | منابع و مآخذ .....                                   |

## مقدمه

جهت شناسایی مسؤولیت هر شخص باید سه رکن؛ ضرر، فعل زیان‌بار، و رابطه سببیت میان فعل و زیان وارده وجود داشته باشد، در این میان رکن سوم اهمیت ویژه‌ای دارد و عدم اثبات آن به منزله عدم مسؤولیت است. احراز این رابطه در فرضی که عامل زیان، بین چند عامل محصور و معین، مجمل باشد بسیار دشوار است؛ برخی در این فرض به علت عدم اثبات رابطه سببیت بین ضرر وارد شده و فعل شخص معین به عدم مسؤولیت قائل شده‌اند که عادلانه به نظر نمی‌رسد؛ اما در اینجا فرض بر این است که رابطه سببیت وجود داشته در نتیجه مسؤولیت قابل اثبات است و تنها مسئله مورد توجه این است که افعال زیان‌آور به‌طور همزمان محقق شده به‌گونه‌ای که استناد ضرر به هریک از اشخاص مجمل است. لذا با اثبات مسؤولیت، در خصوص تعیین مسؤول و جبران خسارت‌ها روش‌های مختلفی پیشنهاد شده است؛ برخی به سراغ اصول عملیه رفته و با استفاده از اصل عملی تخییر، تخییر قاضی در انتخاب مسؤول را پذیرفته‌اند، برخی قائل به مسؤولیت بیت‌المال در خصوص پرداخت خسارت شده‌اند. برخی نیز معتقدند برای تعیین مسؤول نهایی باید از طریق قرعه اقدام نمود. گروهی دیگر، بیان داشته‌اند با استناد به قاعده عدل و انصاف، می‌توان مسؤولیت را بین افراد جمع توزیع و تسهیم نمود. از نظر قوانین موضوعه تکلیف قضیه به صراحت بیان نشده، اما تحلیل موضوع و وجود برخی زمینه‌ها در رابطه با سبب مجمل در قانون مجازات اسلامی مواد (۴۷۷ و ۴۷۹) و تسری این مباحث به مسؤولیت مدنی سبب مجمل نشان می‌دهد که مسؤولیت مشترک و مساوی عاملان دخیل در حادثه‌ای که سبب ورود ضرر در آن مجمل است با اندیشه حمایت از زیان‌دیده، توزیع ضرر و عدالت توزیعی ضرر تناسب بیشتری دارد.